

Kommentarartikkel

Alkohol og vold mot kvinner – et politisk betent tema?

Hilde Pape

Hilde Pape, forsker, Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS), e-post: hp@sirus.no

Hvordan er alkohol som potensielt voldsfremmende faktor tematisert i de viktigste policydokumentene om vold mot kvinner fra sentralt politisk hold, og har forskningsbasert kunnskap om alkoholens betydning nedfelt seg i politikkkutformingene på feltet? Denne artikkelen setter søkelys på disse spørsmålene, og tar til orde for at både ideologiske føringer knyttet til et kjønnsmaktperspektiv og en vegring mot å ta alkoholpolitiske spørsmål i betraktning, framstår som utslagsgivende.

Bakgrunn

Vold mot kvinner og barn i vanskeligstilte familier der mannen drakk tett og var brutal i fylla, ble satt på dagsorden tidlig i forrige århundre. Det var avholdsaktivister som bragte volden fram i lyset, med krav til myndighetene om å ta alkoholens sosiale skadevirkninger på alvor og å handle deretter. Da kvinnemishandling ble «gjenoppdaget» på 1970-tallet, ble alkoholmisbruk som forklaring på menns voldbruk avvist – sammen med andre avviks- og individfokuserende årsaksforklaringer (Skjørtén 2004). Fra feministisk hold var budskapet at volden forekom på tvers av både levekår og livsstil, og at årsakene lå i samfunnets kjønnskjøvede maktstrukturer. «Kjønnsmakt» festnet seg som det sentrale begrepet i den sammenheng.

Fra offisielt politisk hold har varianter av kjønnsmaktperspektivet preget forståelsen av den private voldens årsaker og egenart. I en stortingsmelding om familiepolitikk (St.meld. nr. 29:47) heter det eksempelvis at:

Menns vold mot kvinner [...] sees i et likestillingsperspektiv fordi det er en sammenheng mellom mannens vold, hans makt- og kontrollstrategier og mangel på likestilling.

Alkoholmisbruk er også nevnt i den forbindelse – i et avsnitt om mytedannelser som bør bekjempes fordi de tar oppmerksomheten bort fra det allmenne og typiske ved menns utøvelse av partnervold.

Vinklingen reiser flere spørsmål: Er det grunnlag for å avfeie alkohol som risikofaktor, eller er partnervold – i likhet med annen voldsutøvelse – relatert til fyll og tett drikking? Og videre; hvordan har de viktigste policydokumentene om vold mot kvinner fra regjeringensnivå forholdt seg til alkohol som mulig medvirkende faktor? I det følgende vil disse spørsmålene bli nærmere belyst. Foruten en gjennomgang av aktuell forskningslitteratur, ble samtlige nasjonale handlingsplaner mot vold i nære relasjoner (Handlingsplan 1999, 2004, 2008, 2011, 2013), samt den eneste offentlige utredningen (NOU 2003:31) og den eneste meldingen til stortinget (Meld.St. nr. 15 (2012–2013)) som i sin helhet er viet temaet, gransket inngående. Tittlene på de ulike dokumentene var som følger:

- Regjeringens handlingsplan «Vold mot kvinner», 2000–2003 (heretter H-99)
- Handlingsplan. Vold i nære relasjoner, 2004–2007 (H-04)
- Vendepunkt. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner, 2008–2011 (H-08)
- Handlingsplan mot vold i nære relasjoner, 2012 (H-11)

- Et liv uten vold. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner, 2014–2017 (H-13)
- Retten til et liv uten vold. Menns vold mot kvinner i nære relasjoner (NOU-03)
- Forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner (MSt-13)

Handlingsplanene spesifiserer tiltak som skal iverksettes, og er politisk forpliktende. På en kortfattet måte er også voldens kjennetegn og forklaringer belyst. Både den offentlige utredningen (NOU-03) og meldingen til Stortinget (MSt-13) er omfangsrike politiske grunnlagsdokumenter som fremmer en rekke anbefalinger og forslag til tiltak. Ulike perspektiver og forklaringer på volden vies mye oppmerksomhet i disse dokumentene. Mens NOU-03 speiler synspunktene til det regjeringsoppnevnte utvalget som står bak utredningen, formidler MSt-13 regjeringens offisielle synspunkter. MSt-13 har ligget til grunn for den nylig fremlagte handlingsplanen mot vold i nære relasjoner for perioden 2014–2017 (H-13).

Hva viser forskningslitteraturen?

Det er veldokumentert at alkohol er forbundet med økt voldrisiko, og at risikoen særlig gjelder beruselse (Rossow og Bye 2013). Kunnskapsoppsummeringer og meta-analyser som spesifikt dreier seg om vold i parforhold har avdekket tilsvarende funn (Foran og O'Leary 2008; Hamilton og Collins 1981; Klosterman og Fals-Stewart 2006; Leonard 2001, 2005). Flere studier har også funnet sterke sammenhenger mellom utøvelse av partnervold og utøvelse av annen vold, og at de samme risikofaktorene gjør seg gjeldende uavhengig av relasjonen til ofrene (Felson og Lane 2010).

Eksperimentell forskning har vist at inntak av alkohol kan fremme aggressiv samhandling innad i parforhold (Leonard 2001, 2005). Det er også avdekket at risikoen for at voldelige menn angriper partneren sin øker når de er har drukket, og at vold som utøves i alkoholrus er grovere enn den som utøves i edru tilstand (Graham, Bernards, Wilsnack og Gmel, 2011; Testa, Quig-

ley og Leonard 2003). Det er ellers godt dokumentert at den minst alvorlige og mest utbredte partnervolden rammer menn i like stor grad som kvinner (Archer 2000; Carney, Buttell og Dutton 2007), og at også kvinners voldsutøvelse er relatert til et høyt alkoholinntak (Abramsky, Watts, Garcia-Moreno, Devries, Kiss, Ellsberg, Jansen og Heisel 2011; Felson og Lane 2010; Foran og O'Leary 2008). Grov og systematisk partnervold er det primært menn som står bak, og blant slike voldsutøvere er forekomsten av misbrukspreget drikking markant forhøyet (Foran og O'Leary 2008; Leonard 2005). Det er også holdepunkter for at behandling av alkoholmisbruk blant menn som er voldelige kan bidra til at volden på den private arena avtar (Klosterman og Fals-Stewart 2006; Foran og O'Leary 2008).

Studier på aggregert nivå finnes også. En av dem viste at når alkoholkonsumet i den svenske befolkningen var høyt, var også forekomsten av politianmeldt kvinnemishandling høy – og motsatt (Norström 1993). At økte alkoholpriser kan dempe risikoen for at kvinner utsettes for partnervold, er også rapportert (Markowitz 2000). Mange studier har dessuten funnet at omfanget av slik vold samvarierer med alkoholen tilgjengelighet på lokalt nivå (Cunradi 2010; Gorman, Labouvie, Speer og Subaiya, 1998; Livingstone 2011).

På grunnlag av det totale tilfanget av konvergerende forskningsfunn, har sentrale forskere på feltet argumentert for at det er en betinget årsakssammenheng mellom alkohol og vold (f.eks. Felson, Savolainen, Aaltonen og Moustgaard 2009, Leonard 2001, 2005; Rossow og Room 2001). Utgangspunktet er at alkohol verken er nødvendig eller en tilstrekkelig for utøvelse av vold, og at alkoholen voldsfremmende effekt beror på at andre risikofaktorer er til stede samtidig. Med særskilt henblikk på partnervold, har Leonard (2005:423) uttrykt seg i klare ordelag:

We have reached the point where we should conclude heavy drinking is a contributing cause of violence.

Andre forskere er mer forbeholdne, men anser likevel tiltak mot alkoholbruk som aktuelle for å bekjempe partnervold (for eksempel Jewkes 2002; Klosterman og Fals-Stewart 2006). Å samordne tiltak som har å gjøre med avdekking og behandling av henholdsvis alkohol- og voldsproblemer, og å begrense totalkonsumet av alkohol i befolkningen, er blitt løftet fram som spesielt viktig i så henseende. Alkoholpolitiske restriksjoner er innbakt i sistnevnte strategi – som dermed angår et politisk utfordrende og kontroversielt tema.

Alkohol – en omtalt risikofaktor i sentrale policydokumenter?

I den grad de ulike policy-dokumentene tematiserte alkohol i tilknytning til utøvelse av partnervold, var omtalen ordknapp – også i de to omfangsrike grunnlagsdokumentene NOU-03 og MSt-13. Enkelte steder ble alkohol omtalt som utløsende og voldsforsterkende faktor – uten forbehold. I handlingsplanen fra 1999 hevdes det eksempelvis at (H-99:20):

(...) under påvirkning av alkohol kan menn bli voldelige i situasjoner hvor de ellers ikke ville ha utøvd vold. Videre kan volden bli mer alvorlig og ukontrollert under alkoholrus.

Ellers avtegnet det seg tre ulike tilnæringer til temaet i de aktuelle dokumentene: Å forbigå det, å formidle budskap som fremmer tvil, og å fokusere på rusmidler generelt, uten å nevne eller tematisere alkoholens betydning eksplisitt. Den sistnevnte tilnærmingen er tankevekkende, ikke minst i lys av forskningslitteraturen på feltet. Mens alkohol som risikofaktor for vold er vel-dokumentert, er sammenhengen mellom annen rusmiddelbruk og voldsutøvelse både usikker og generelt lite studert (Kuhns og Clodfelter 2009). Fordi alkoholbruk er utbredt i befolkningen mens narkotika er forbeholdt de få, er det dessuten lite sannsynlig at rus i tilknytning til partnervold i nevneverdig grad dreier seg om inntak av andre rusmidler enn alkohol.

Et forbigått tema

Alkohol var ikke nevnt med et ord i handlingsplanene fra 2011 og 2008. Mens H-11 forbigår temaet ukommentert, fastslår H-08 at «sammenhengen mellom bruk av rusmidler og vold er godt dokumentert» (H-08:4). Deretter vises det til Regjeringens opptrappingsplan for rusfeltet (Opptrappingsplan 2007) uten nærmere utdypning. I handlingsplanen fra 2004 blir alkoholens betydning så vidt nevnt, men med henvisning til Regjeringens handlingsplan mot rusmiddelproblemer (2003) avgrensers også den seg fra temaet. Alkohol som risikofaktor for partnervold er ikke omtalt på noe vis i noen av de to ruspolitiske dokumentene som det vises til.

Budskap som fremmer tvil

Dokumentasjon som indikerer at de fleste voldstilfellene i parforhold finner sted når begge parter er edru, var omtalt i to dokumenter. MSt-13 viser i den forbindelse til forskning fra USA, og tar til orde for at koblingen til rus er kompleks og vanskelig å fortolke. Liknende funn fra tre små norske kartlegginger blir presentert i NOU-03. På den bakgrunn er konklusjonen at «sammenhengen mellom vold og alkohol er altså ikke entydig», og at det «også er mulig at ruspåvirkning var den utløsende faktor uten å være årsak til volden» (NOU-03:31). Utredningen inneholder også et eget kapittel om «Motstand mot kunnskap om vold mot kvinner», og der hevdes det at myten om den alkoholiserede voldsutøveren er bekvem fordi den «gjør det mulig for oss andre å slippe å forholde oss til vold mot kvinner og barn i nære relasjoner» (NOU-03:32).

Ellers etterlyses «mer kunnskap om sammenhengen mellom alkohol og vold og mulighetene for forebygging» (H-99:20). Også handlingsplanen fra 2011 peker på et behov for mer kunnskap – ikke spesifikt om alkohol, men om rusmisbruk som risikofaktor. Implisitt bærer disse handlingsplanene bud om at den forskningsbaserte kunnskapen om alkoholens betydning er såpass usikker og begrenset at resultatene ikke gir grunnlag for å iverksette tiltak. Den offentlige utredningen fra 2003 formidler et liknende budskap. Der hevdes det at sammenhengen mellom

alkohol og vold er undersøkt i «enkelte studier om kvinnemishandling» (NOU-03:31, min understrekning) – selv om tallrike undersøkelser hadde påvist en slik sammenheng da utredningen ble ført i pennen (Hamilton og Collins 1981; Leonard 2001).

Rusmidler generelt framfor alkohol

Mens både H-08 og H-11 avgrenset seg fra det aktuelle temaet ved å vise til generelle ruspolitiske dokumenter, var «rus og vold i nære relasjoner» omtalt både i MSt-13 og H-13. I det førstnevnte dokumentet blir temaet introdusert slik (MSt-13:23):

Den individualpsykologiske forklaringsmodellen blir ofte kritisert for ikke å gripe den mer overordnede rammen voldsutøvelsen finner sted innenfor, og for at en slik forståelse usynliggjør koblingen mellom vold, kjønn og makt. Det blir også stilt spørsmål om sammenhengen mellom rus og voldsutøvelse.

I påfølgende avsnitt blir det understreket at kjønnsmaktperspektivet er utilstrekkelig, men at samfunnets kjønnskjeve maktfordeling er et bakteppe og en forutsetning som – i kombinasjon med andre og utløsende faktorer – bidrar til å fremme vold. Rus blir nevnt som et eksempel på en slik faktor. Alkohol blir ikke nevnt.

Alkohol er ikke et utelatt tema i MSt-13, men det er først og fremst «rus» og «rusmiddelbruk» som nevnes i tilknytning til volden. Dessuten blir koblingen mellom alkohol og vold, og mellom rus og vold, framstilt som forskjellig. Den førstnevnte sammenhengen omtales i forbindelse med dokumentasjon for at partnervolden er alkoholrelatert i et mindretall av tilfellene, mens det ble hevdet at «utøvelse av vold er [...] svært ofte knyttet til rusmiddelbruk» (MSt-13:81), og at «mye vold foregår i kombinasjon med inntak av rusmidler» (MSt-13:49). Tilsvarende slår den nyeste handlingsplanen fast at «mye vold utøves i ruspåvirket tilstand» (H-13:8), mens den spesielle koblingen til alkoholrus forbigås i stillhet.

Tiltak mot volden – er alkohol tatt i betraktning?

I alt var 123 små og store tiltak nedfelt i de fire første handlingsplanene (Jonassen 2013), mens ytterligere 35 tiltak er å finne i den nyeste handlingsplanen (H-13). Mange av tiltakene går igjen fra plan til plan, men i H-11 ble det for første (og hittil eneste) gang presentert et tiltak om forskning «for å øke kunnskapen om rusmisbruk som risikofaktor når det gjelder vold i nære relasjoner» (H-11:14). Videre inkluderer H-13 et nytt tiltak som dreier seg om at det «skal stimuleres til at vold i nære relasjoner settes på dagsorden via samordning av lokale rus- og kriminalitetsforebyggende tiltak» (H-13:28). Ingen andre politisk forpliktende beslutninger om tiltak – verken med hensyn til forebygging, avdekking av partnervold eller behandling av utøverne – hadde å gjøre med alkohol, eller med rusmiddelbruk mer generelt.

Av alle anbefalinger og forslag til tiltak som blir presentert i utredningen om menns vold mot kvinner (NOU-03) handlet ingen om alkohol eller rus, men i meldingen til stortinget fra 2013 er et kortfattet avsnitt viet «Forebygging av vold gjennom rusforebyggende tiltak». Der står det at (MSt-13:49):

(...) vold i nære relasjoner kan reduseres ved å redusere totalkonsumet av alkohol, og det er derfor viktig å videreføre alkoholpolitikken av i dag.

Det innledende premisset er følgelig i utakt med anmodningen om å opprettholde status quo på dette politikkområdet. Også den nyeste handlingsplanen (H-13) slår fast at vold i nære relasjoner kan begrenses ved å redusere alkoholkonsumet i befolkningen – uten at dette blir fulgt opp i form av konkrete tiltak. MSt-13 peker ellers på at:

(...) sammenhengen mellom rus og vold, og en overhyppighet knyttet til voldshendelser i helgene, aktualiserer et fokus på alkoholpolitikk og åpningstider på skjenkesteder.

Deretter blir kommunene rådet til å ta dette i betraktning når de fastsetter lokale skjenketider. Oppfordringen synes imidlertid å gjelde voldsforebygging generelt, og knyttes ikke spesifikt an til vold i nære relasjoner.

Selv om MSt-13 fastslår at effekten av opplysningsvirksomhet og kampanjer generelt sett har vist seg å være usikker, tas det til orde for at (MSt-13:49):

Bevisstgjøring av rusmidlers virkning på egen og andres atferd gjennom holdningsskapende kampanjer, kunnskapsformidling til befolkningen generelt og til ungdomsbefolkningen kan være aktuelle innsatsområder.

En identisk formulering finnes i handlingsplanen fra 2013 (H-13:8). Det er imidlertid veldokumentert at kampanjer og andre pedagogiske framstøt er lite egnet til å få folk til å drikke mindre (Rossow, Pape og Storvoll 2010). Tiltak som begrenser alkoholens tilgjengeligheit har derimot vist seg å ha en god forebyggingseffekt – ikke minst på voldsproblematikk.

MSt-13 omtaler ellers forskning som viser at psykiske vansker, personlighetsforstyrrelser og alkoholproblemer er utbredt blant menn som utøver partnervold. Disse resultatene blir beskrevet som viktige – «ikke bare for videre forståelse av årsakene til vold», men også fordi resultatene «kan gi kunnskap om både forebygging av volden og bedre tilrettelegging av behandlingen» (MSt-13:87). Implikasjonene for policy og praksis er imidlertid ikke nærmere konkretisert.

Det er også verdt å nevne at den nyeste handlingsplanen kunngjør at det vil bli utarbeidet en bredt anlagt tiltakspakke mot vold i nære relasjoner, med hovedfokus på primærforebygging «som tar høyde for ulike sårbarhetsfaktorer» (H-13:10). Om den kommer til å favne effektive tiltak for å begrense alkoholkonsumet i befolkningen, gjenstår å se.

Hvorfor så lite fokus på alkohol?

At forskningsbasert kunnskap ikke når fram og gir uttelling når policy-utforming finner sted og beslutninger fattes, er et velkjent fenomen (Baklien 1983; Pawson 2006; Ritter 2009). Det kan blant annet skyldes at relevant forskning ikke er tilstrekkelig kjent eller at velkjente resultater skyves til side – for eksempel fordi de oppfattes som ideologisk upassende eller politisk utfordrende. Dette kan forklare hvorfor de viktigste policy-dokumentene om vold i nære relasjoner i liten grad har tatt alkohol som voldsfremmende faktor i betraktning.

Samtidig synes svarene på det ovennevnte spørsmålet å ha endret seg over tid. Også tyngdepunktet i de aktuelle policy-dokumentene har forskjøvet seg – fra et dominerende kjønnsmakt-perspektiv til en tilnærming som «tar hensyn til det multifaktorielle samspillet mellom det individuelle, det situasjonelle og det strukturelle nivået» (MSt-13:24), og fra å omhandle menns vold mot kvinner i heterofile forhold til også å favne partnervold med motsatt kjønnsretning, så vel som vold i likekjønnede relasjoner.

For kvinnebevegelsen har menns vold mot kvinner vært en kjønnspolitisk fanesak. Skjørten (2004) peker på at retorikken fra feministisk hold har vært viktig fordi (Skjørten 2004:11):

(...) fokus bort fra alkoholisme og fattigdom og over mot kvinneundertrykkelse generelt var av betydning for å få gjennomslag for at kvinnehandling var et alvorlig samfunnsproblem.

Fyll kan dessuten oppfattes som en formildende omstendighet, og for kvinnebevegelsen har ansvarliggjøring av menn når det gjelder vold mot kvinner, vært helt sentralt. Det er derfor ikke uten grunn at alkoholens kobling til partnervold er blitt omtalt som et tabubelagt tema blant aktivister og feministisk orienterte forskere på feltet (Galvani 2004; Graham mfl. 2011). Dels har temaet blitt oversett, og dels har alkohol eksplisitt blitt avvist som en mulig forklaringsfaktor.

Det lille som er skrevet om alkohol som voldsfremmende faktor i den offentlige utredningen

«Menns vold mot kvinner i nære relasjoner» fra 2003 bærer preg av en slik ideologisk forankret motvilje: Alkoholens betydning tones ned og betviles, og knyttes an til det som omtales som utbredte myter om menn som mishandler. Flere av medlemmene i utvalget som sto bak denne utredningen var da også profilerte eksponenter for et kjønnsmaktperspektiv på volden.

I de påfølgende policy-dokumentene underkommuniseres alkoholens betydning ved at søkelyset, enten utelukkende eller hovedsakelig, blir rettet mot rus og rusmisbruk – i den grad temaet er omtalt. På den måten blir bruk av illegale stoffer implisitt løftet fram som en potensielt viktig faktor. Dette står i klar kontrast til kvinnebevegelsens budskap om at vold mot kvinner i nære relasjoner ikke primært angår små, vanskeligstilte grupper i befolkningen, men dreier seg om et stort og alvorlig samfunnsproblem som gjør seg gjeldende på tvers av livsstil og sosiale skillelinjer. «Rus» har andre konnotasjoner enn «beruselse», og mens en restriktiv narkotikapolitikk har bred folkelig tilslutning og er lite politisk kontroversiell, har alkoholpolitiske restriksjoner en ganske annen status. Dette synes å være sakens kjerne.

MSt-13 er det eneste dokumentet som eksplisitt nevner alkoholpolitiske grep i tilknytning til voldsforebyggende tiltak. At framstillingen raskt penses inn på kommunenes ansvar for å fastsette lokale skjenketider, tydeliggjør en vegring mot å forholde seg til temaet fra sentralt politisk hold. Hvorfor det ikke er aktuelt med en tilstrømming av alkoholpolitikken på nasjonalt nivå blir ikke diskutert, men det legges ikke skjul på at «temaområdet byr på utfordringer i utforming av forebyggende strategier» (MSt-13:49).

Litteratur

- Abramsky, T., C.H. Watts, C. Garcia-Moreno, K. Devries, L. Kiss, M. Ellsberg, H.A.F.M. Jansen og L. Heise. (2011) What factors are associated with recent intimate partner violence? Findings from the WHO multi-country study on women's health and domestic violence, *BMC Public Health* 11:109.
- Archer, J. (2000) Sex differences in aggression between heterosexual partners: A meta-analytic review, *Psychological Bulletin* 126(5):651–680.
- Baklien, B. (1983) The use of social science in a Norwegian ministry: As a tool of policy or mode of thinking? *Acta Sociologica* 26(1):33–43.
- Carney, M., F. Buttell og D. Dutton (2007) Women who perpetrate intimate partner violence: A review of the literature with recommendations for treatment, *Aggression and Violent Behavior* 12(1):108–115.
- Cunradi, C.B. (2010) Neighborhoods, alcohol outlets and intimate partner violence: Addressing research gaps in explanatory mechanisms, *International Journal of Environmental Research and Public Health* 7:799–813.
- Felson, R.B. og K.J. Lane (2010) Does violence involving women and intimate partners have a special etiology? *Criminology* 48(1):321–338.
- Felson R., J. Savolainen, M. Aaltonen og H. Moustgaard (2009) Is the association between alcohol use and delinquency causal or spurious? *Criminology* 46(3):785–808.
- Foran, H.M. og D. O'Leary (2008) Alcohol and intimate partner violence: A meta-analytic review, *Clinical Psychology Review* 28(7):1222–1234.
- Galvani, S. (2004) Responsible disinhibition: Alcohol, men and violence to women, *Addiction Research and Theory* 12(4):357–371.
- Gorman, D.M., E.W. Labouvie, P.W. Speer og A.P. Subaiya (1998) Alcohol availability and domestic violence, *American Journal of Drug and Alcohol Abuse* 24(4):661–673.
- Graham, K. S., S. Bernards, S. Wilsnack og G. Gmel (2011) Alcohol may not cause partner violence but it seems to make it worse: A cross national comparison of the relationship between alcohol and severity of partner violence, *Journal of Interpersonal Violence* 26(8):1503–1523.
- Hamilton, C.J. og J.J. Collins (1981) The role of alcohol in wife beating and child abuse: A review of the literature, I J.J. Collins (red.),

- Drinking and crime: perspectives on the relationship between alcohol consumption and criminal behavior*, New York: Guilford.
- Handlingsplan (1999) *Regjeringens handlingsplan «Vold mot kvinner», 2000–2003*, Oslo: Justis- og politidepartementet.
- Handlingsplan (2003) *Regjeringens handlingsplan mot rusmiddelproblemer 2003–2005*, Oslo: Sosialdepartementet.
- Handlingsplan (2004) *Vold i nære relasjoner (2004–2007)*, Oslo: Justis- og politidepartementet.
- Handlingsplan (2008) *Vendepunkt, Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2008–2011*, Oslo: Justis- og politidepartementet (2008).
- Handlingsplan (2011) *Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2012*, Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Handlingsplan (2013) *Et liv uten vold, Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2014–2017*, Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Jewkes, R. (2002) Intimate partner violence: causes and prevention, *The Lancet* 359:1423–1429.
- Jonassen, W. (2013) Fra kvinnemishandling til vold i nære relasjoner. Regjeringens handlingsplaner mot vold. *Tidsskrift for kjønnsforskning* 9(1):46–60.
- Kuhns, J.B. og T.A. Clodfelter (2009) Illicit drug-related psychopharmacological violence: the current understanding within a causal context, *Aggression and violent behavior* 14(1):70–78.
- Klostermann, K.C. og W. Fals-Stewart (2006) Intimate partner violence and alcohol use: Exploring the role of drinking in partner violence and its implications for intervention, *Violence and Aggressive Behavior* 11(6):587–589.
- Leonard, K. (2001) Domestic violence and alcohol: what is known and what do we need to know to encourage environmental interventions? *Journal of Substance Use* 6(4):235–247.
- Leonard, K. (2005) Alcohol and intimate partner violence: when can we say that heavy drinking is a contributing cause of violence? *Addiction* 100(4):422–425.
- Livingstone, M. (2011) A longitudinal analysis of alcohol outlet density and domestic violence, *Addiction* 106(5):919–925.
- Markowitz, S. (2000) The price of alcohol, wife abuse, and husband abuse, *Southern Economic Journal* 67(2):279–303.
- Meld.st. nr. 15 (2012–2013) *Forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner*, Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet (2013).
- Norström T. (1993) Familjevåld og totalconsumtionen av alcohol, *Nordisk alkoholtidsskrift* 10:311–318.
- NOU 2003:31 (2003) *Retten til et liv uten vold. Menns vold mot kvinner i nære relasjoner*, Oslo: Justis- og politidepartementet.
- Opptappingsplan (2007) *Opptappingsplan for rusfeltet* www.regjeringen.no/upload/HOD/Dokumenter%20FHA/Oppt.plan.pdf, Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Pawson, R. (2006) *Evidence-Based Policy*, London: Sage.
- Ritter, A. (2009) How do drug policy makers access research evidence? *The International Journal of Drug Policy* 20(1):70–75.
- Rossow, I. og R. Room (2001) Share of violence attributable to alcohol, *Journal of Substance Use* 6:218–228.
- Rossow, I., H. Pape og B. Baklien (2010) *Tiltak for å begrense alkoholrelaterte skader og problemer*. SIRUS-rapport nr. 5/2010. Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning.
- Rossow, I. og E. Bye (2013) The problem of alcohol-related violence: an epidemiological and public health perspective. I M. McMurrin (red.), *Drinking and crime: perspectives on the relationship between alcohol consumption and criminal behavior*, New York: Guilford.
- Skjørtten, K. (2004) Kvinnemishandling – kunnskap og politikk, *Kvinneforskning* 7:63–75.
- St.meld. nr. 29 (2002–2003) *Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap*, Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Testa, M., B.M. Quigley og K.E. Leonard (2003) Does alcohol make a difference? Within-participants comparison of incidents of partner violence, *Journal of Interpersonal Violence* 18(7):735–743.